

ΙΩΣΗΦ ΜΠΟΤΕΤΖΑΓΙΑΣ - ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΜΙΧΑΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Πρόλογος
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΕΒΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΡΙΤΙΚΗ

Η Κοινωνιολογία έχει ορθά τονίσει τη σπουδαιότητα του κοινωνικού. Αλλά υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο η σωστή θέση του κοινωνικού γίνεται η υπερβολική αίσθηση του κοινωνικού, πέρα από το οποίο η πεφωτισμένη εστίαση στο κοινωνικό γίνεται τυφλότητα ως προς τη σχέση μεταξύ των διεργασιών της φύσης και της κοινωνικής δράσης, πέρα από το οποίο η Κοινωνιολογία γίνεται κοινωνιολογισμός».

(Murphy 1995: 694)

Το παραπάνω απόσπασμα προέρχεται από ένα άρθρο του Raymond Murphy με τον προκλητικό τίτλο «Κοινωνιολογία λες και η φύση δεν παίζει κανένα ρόλο: μια οικολογική κριτική». Στη σημερινή εποχή των περιβαλλοντικών κινημάτων, των οικολογικών οργανώσεων, των «πράσινων» πολιτικών κομμάτων, της εταιρικής περιβαλλοντικής ευθύνης και των συνδιασκέψεων του ΟΗΕ για το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα, ακούγεται σαφέστατα αναχρονιστικό, αν όχι παράλογο, να υπάρχει «Κοινωνιολογία» ανεξάρτητη από τη φύση και τις επιδράσεις της τελευταίας στις ανθρώπινες κοινωνίες. Και όμως μόλις πριν από μερικές δεκαετίες, υπήρχε μια «προοικολογική κοινωνιολογία»,

Ιωσήφ Μποτετζάγιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Εισαγωγή

«Η Κοινωνιολογία έχει ορθά τονίσει τη σπουδαιότητα του κοινωνικού. Αλλά υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο η σωστή θέση του κοινωνικού γίνεται η υπερβολική αίσθηση του κοινωνικού, πέρα από το οποίο η πεφωτισμένη εστίαση στο κοινωνικό γίνεται τυφλότητα ως προς τη σχέση μεταξύ των διεργασιών της φύσης και της κοινωνικής δράσης, πέρα από το οποίο η Κοινωνιολογία γίνεται κοινωνιολογισμός».

(Murphy 1995: 694)

Το παραπάνω απόσπασμα προέρχεται από ένα άρθρο του Raymond Murphy με τον προκλητικό τίτλο «Κοινωνιολογία λες και η φύση δεν παίζει κανένα ρόλο: μια οικολογική κριτική». Στη σημερινή εποχή των περιβαλλοντικών κινημάτων, των οικολογικών οργανώσεων, των «πράσινων» πολιτικών κομμάτων, της εταιρικής περιβαλλοντικής ευθύνης και των συνδιασκέψεων του ΟΗΕ για το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα, ακούγεται σαφέστατα αναχρονιστικό, αν όχι παράλογο, να υπάρχει «Κοινωνιολογία» ανεξάρτητη από τη φύση και τις επιδράσεις της τελευταίας στις ανθρώπινες κοινωνίες. Και όμως μόλις πριν από μερικές δεκαετίες, υπήρχε μια «προοικολογική κοινωνιολογία»,

στο πλαίσιο της οποίας οι κοινωνιολόγοι θεωρητικολογούσαν και έκαναν έρευνα «αποκλείοντας τη φύση» (ό.π.: 688). Για να αναφέρουμε μόνο ένα από τα πολλά σχετικά παραδείγματα που παραθέτει ο Murphy, ας δούμε την άποψη των Berger και Luckmann στο βιβλίο τους *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας* (1967):

«Όλα τα μη ανθρώπινα ζώα, ως είδη και ως άτομα, ζουν σε κλειστούς κόσμους των οποίων οι δομές είναι προκαθορισμένες από τις βιολογικές αποσκευές των διάφορων ζωικών ειδών. Αντίθετα, η σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του χαρακτηρίζεται από έναν ανοιχτό-κόσμο (world-openness) [...]

»Ο ανθρώπινος οργανισμός επιδεικνύει μια άπειρη πλαστικότητα ως προς την αντίδρασή του στις περιβαλλοντικές δυνάμεις που επιδρούν πάνω του... Παρότι είναι δυνατόν να πούμε ότι ο άνθρωπος έχει μία φύση, είναι πιο σημαντικό να πούμε ότι ο άνθρωπος κατασκευάζει τη δική του φύση ή, πιο απλά, ότι ο άνθρωπος παράγει τον εαυτό του» (παρατίθενται στο Murphy 1995: 689).

Σύμφωνα λοιπόν με την κοινωνιολογική αντίληψη που επικρατούσε στα τέλη της δεκαετίας του '60, ο άνθρωπος δεν είχε φυσικά όρια, ενώ είχε κατορθώσει να αυτοδομεί την ίδια του την ύπαρξη. Η αντίδραση σε αυτή την άποψη, εντός της κοινωνιολογικής επιστημονικής κοινότητας, ήρθε περίπου δέκα χρόνια αργότερα με δύο άρθρα των Dunlap και Catton, όπου υποστηριζόταν ότι η συγκεκριμένη αντίληψη –που, όπως σημείωναν οι συγγραφείς, διέτρεχε όλες τις μεγάλες κοινωνιολογικές θεωρίες– στηριζόταν σε τέσσερις βασικές υποθέσεις, οι οποίες έχουν τεθεί υπό αμφισβήτηση από τις πρόσφατες κατακτήσεις της γνώσης μας. Συν τοις άλλοις οι αισιόδοξοι υπαινιγμοί τους έχουν αντικρουστεί από τα γεγονότα της δεκαετίας του '70:

1. Οι άνθρωποι είναι μοναδικοί μεταξύ των ειδών της Γης, γιατί μόνο αυτοί διαθέτουν κουλτούρα.
2. Η κουλτούρα μπορεί να ποικίλλει σχεδόν άπειρα και μπορεί να αλλάξει πολύ πιο γρήγορα από τα βιολογικά γνωρίσματα.
3. Έτσι πολλές ανθρώπινες διαφορές μάλλον οφείλονται στις κοινω-

- νικές συνθήκες παρά είναι σύμφυτες, μπορούν να αλλάξουν κοινωνικά, ενώ οι ενοχλητικές διαφορές μπορούν να εξαλειφθούν.
4. Ως εκ τούτου, η πολιτισμική συσσώρευση σημαίνει ότι η πρόοδος μπορεί να συνεχίζεται χωρίς όρια, καθιστώντας εντέλει όλα τα κοινωνικά προβλήματα επιλύσιμα. (Catton & Dunlap 1978: 42-43).

Στην επόμενη ενότητα θα αναφερθούμε με περισσότερες λεπτομέρειες στην ανάλυση των Catton και Dunlap. Προς το παρόν αξίζει να εξετάσουμε τους λόγους που οδήγησαν την Κοινωνιολογία σε αυτές τις υπεραισιόδοξες, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων και εκ των πραγμάτων, εκτιμήσεις για τη σχέση ανθρώπου-φύσης. Ο Murphy (1995) αποδίδει αυτή την εξέλιξη της Κοινωνιολογίας τόσο σε «εσωτερικούς» όσο και σε «εξωτερικούς» παράγοντες. Αναφορικά με τους πρώτους, σημειώνει αρχικά την «εξειδίκευση του κλάδου»: οι κοινωνιολόγοι «έπρεπε» να ασχοληθούν με το κοινωνικό, συνεπώς στην προσπάθειά τους να τονίσουν τον ουσιώδη χαρακτήρα της κοινωνικής δράσης απλώς αγνόησαν τις περιβαλλοντικές παραμέτρους (ό.π.: 695-696). Όπως θα δούμε στη σχετική ενότητα, ο ρόλος του É. Durkheim, ενός από τους πατέρες της Κοινωνιολογίας, σε αυτόν τον προσανατολισμό υπήρξε καθοριστικός.

Ένας δεύτερος εσωτερικός παράγοντας σχετίζεται με ό,τι ο Murphy αποκαλεί «μεταστροφή και αποστροφή», δηλαδή την αντίδραση της κοινωνιολογικής επιστημονικής κοινότητας σε προσπάθειες ερμηνείας του κοινωνικού με βιολογικούς («φυσικούς/περιβαλλοντικούς») όρους. Έτσι, ο Durkheim επέμεινε όλο και πιο απόλυτα στην πρωτοκαθεδρία του κοινωνικού ως αντίδραση στον «κοινωνικό δαρβινισμό» του Herbert Spencer, ο οποίος θεωρούσε την εξέλιξη της κοινωνίας ως μια απάντηση στο ζήτημα της «επιβίωσης του ικανότερου»: η κατανομή της εργασίας που παρατηρείται στην ανθρώπινη κοινωνία ικανοποιεί τις ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες και ουσιαστικά περιορίζει και αμβλύνει τον ανταγωνισμό. Η κοινωνία λοιπόν αποτελεί κατά βάση ένα οικονομικό φαινόμενο ικανοποίησης μιας βιολογικής

ανάγκης (Corning 1982: 363). Ο Durkheim, που επηρεάστηκε αρκετά από το έργο του Spencer (ό.π.: 359), ουσιαστικά αντέστρεψε αυτό το επιχείρημα: σε αντίθεση με τον Spencer, που έβλεπε μια μηχανιστική εξέλιξη της κοινωνίας από μια απλή σε μια πιο περίπλοκη μορφή (στην πραγματικότητα μια βιολογική διαδικασία), ο Durkheim τόνισε ότι είναι αυτός ο διαχωρισμός της εργασίας που δημιουργεί τις ανάγκες και τις επιθυμίες (και όχι το αντίστροφο), ενώ η συγκρότηση της (σύγχρονης) κοινωνίας δεν μπορεί να αποδοθεί σε βιολογικούς-οικονομικούς παράγοντες αλλά στην ανάγκη του ανθρώπου για κοινωνική και ηθική τάξη (ό.π.: 363-365). Όπως λοιπόν σημειώνει ο Murphy (1995: 697), «ο Durkheim ανέπτυξε την κοινωνική του αναγωγή ως αποτέλεσμα της αντίδρασης του στη βιολογική αναγωγή».

Αντίστοιχη ήταν η αντίδραση του κύριου σώματος των κοινωνιολόγων σε θεωρίες όπως η «Ανθρώπινη Οικολογία» (Human Ecology)¹, ο «Βιολογικός ντετερμινισμός»² και η «Κοινωνιοβιολογία»³: «Η Κοινωνιολογία επανειλημμένα αντέδρασε στις ιμπεριαλιστικές εισβολές της Βιολογίας ξεπέφτοντας στο αντίθετο άκρο, στην κατασκευή ενός δικού της, εξίσου στενού, κοινωνικού ιμπεριαλισμού» (ό.π.: 696-697).

Ο τρίτος, εσωτερικός, παράγοντας είναι αυτό που ο Murphy αποκαλεί «μια τάση επιδείνωσης» στη στάση της Κοινωνιολογίας να αγνοεί τη σχέση μεταξύ φυσικών και κοινωνικών διαδικασιών. Αιτία είναι η σχετικά πρόσφατη απομάκρυνση της κοινωνιολογικής θεωρίας από τη μελέτη «των συστημάτων που δουλεύουν πίσω από τις πλάτες των ανθρώπων» (ό.π.: 698), και μια στροφή προς τη μελέτη των ατομικών νοημάτων και ερμηνειών· με άλλα λόγια από «τον δομικό ντετερμινισμό, τον φανκτιοναλισμό και τη θεωρία συστημάτων» προς την Κοινωνιολογία της «ανθρώπινης επενέργειας» (ό.π.: 699). Δηλαδή η «έμφαση στην Κοινωνιολογία μετακινήθηκε από την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας στην κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, και η αλληλεπίδραση μεταξύ φυσικού και κοινωνικού συσκοτίστηκε περαιτέρω από αυτή την αναδιάταξη» (ό.π.: 700).

Ο τελευταίος, εξωτερικός, παράγοντας δεν είναι άλλος από το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου εμφανίστηκε και αν-

δρώθηκε η κοινωνιολογική επιστήμη. Επρόκειτο για μια περίοδο «ευφορίας», κατά την έκφραση του Catton, «μια σύντομη διαμεσολαβητική περίοδος ευφορίας», γράφει ο Murphy (1995), «ανάμεσα στην εποχή όπου οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να εκμεταλλεύονται τη φύση και στην εποχή όπου η αντίδραση της φύσης στις κατασκευές του ανθρώπου έγινε εμφανής». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δομήθηκε η Κοινωνιολογία. «Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι προκειμένες των κοινωνιολόγων –ότι η φύση είναι σταθερή και πλαστική⁴ και ότι οι άνθρωποι, σε αντίθεση με τα μη ανθρώπινα ζώα, δεν ζουν σε έναν κλειστό φυσικό κόσμο– δομικά ανταποκρίνονταν στις υποθέσεις και στις πρακτικές των καπιταλιστών, των γραφειοκρατών και των πολιτικών, όπως αποδεικνύεται από τις οικονομικές και πολιτικές δράσεις των τελευταίων καθώς και από τις παρεμβατικές τους πρακτικές».

Στις επόμενες ενότητες θα δούμε αρχικά, πιο λεπτομερώς, την προσπάθεια των Catton και Dunlap να ξεπεράσει η Κοινωνιολογία τα στεγανά στα οποία την περιόρισαν οι διάφοροι εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντες που προαναφέραμε, και να λάβει υπόψη της την επίδραση των φυσικών διαδικασιών στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Όπως θα δούμε, οι Catton και Dunlap, τουλάχιστον στα πρώτα κείμενά τους, υποστήριξαν ότι αυτή η υπέρβαση πρέπει να επιτευχθεί σε πείσμα όλων των μεγάλων κοινωνιολογικών θεωριών οι οποίες, παρά τις διαφορές τους, έπασχαν από αυτό το σύνδρομο της «ευφορίας». Σε επόμενες ενότητες θα εξετάσουμε το έργο των πατέρων της Κοινωνιολογίας, του Émile Durkheim, του Karl Marx και του Max Weber, αναφορικά με τη σχέση μεταξύ κοινωνίας και φύσης. Ελπίζουμε ότι η παρουσίαση αυτή θα δείξει πως οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας έχουν ακόμα αρκετά να προσφέρουν στην ανάλυση της συγκεκριμένης σχέσης, ενώ δεν πρέπει να συγχέονται οι θεωρητικές τους παρακαταθήκες με τις μετέπειτα ερμηνείες (ή παρερμηνείες) των κοινωνιολόγων που στηρίχτηκαν στο έργο τους. Στην τελευταία ενότητα του παρόντος κεφαλαίου θα προσπαθήσουμε να ανασκευάσουμε την κριτική των Catton και Dunlap υπό το φως των όσων θα προηγηθούν.

Το Νέο Περιβαλλοντικό ή Οικολογικό Παράδειγμα

Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ορισμένα προκλητικά επιστημονικά άρθρα ήρθαν να ταράξουν τα νερά της Κοινωνιολογίας. Οι Dunlap και Catton (Catton & Dunlap 1978· Dunlap & Catton 1979b) πρότειναν μια νέα υποκατηγορία της κοινωνιολογικής έρευνας, την Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία. Οι Dunlap και Catton υποστήριξαν ότι η μέχρι τότε κοινωνιολογική έρευνα για τα περιβαλλοντικά προβλήματα χωριζόταν σε δύο κατηγορίες: αφενός, στην *Κοινωνιολογία των περιβαλλοντικών θεμάτων*, δηλαδή την έρευνα για περιβαλλοντικά θέματα (π.χ., αναψυχή στη φύση, διαχείριση περιβαλλοντικών πόρων, εμφάνιση του περιβαλλοντικού κινήματος, εμφάνιση ενδιαφέροντος εκ μέρους του κοινού για τα περιβαλλοντικά προβλήματα), τα οποία μελετούσαν οι κοινωνιολόγοι και, αφετέρου, στη νεοαναδυόμενη *Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία*, η οποία αναγνωρίζει ότι «τα φυσικά περιβάλλοντα μπορούν να επηρεάσουν (και εν συνεχεία να επηρεαστούν από) την ανθρώπινη κοινωνία και συμπεριφορά» (Dunlap & Catton 1979b: 244). Με άλλα λόγια, όπως αναφέρει ο Dunlap σε ένα άρθρο-απολογισμό, μετά από περίπου 25 χρόνια, η διάκριση είχε ως στόχο να δείξει ότι η *Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία* «πήγαινε πέρα από την εξέταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων ως κοινωνικών και πολιτικών θεμάτων και, στην πραγματικότητα, χρησιμοποιούσε περιβαλλοντικές μεταβλητές για να εξετάσει τις σχέσεις μεταξύ κοινωνίας και περιβάλλοντος» (Dunlap 2002b: 12).

Η δήλωση αυτή ήταν πραγματικά καινοτόμα: η κοινωνιολογική έρευνα μέχρι εκείνη την εποχή δεχόταν, ακολουθώντας τον Durkheim, ότι «τα κοινωνικά δεδομένα μπορούν να εξηγηθούν μόνο από άλλα κοινωνικά δεδομένα» (Dunlap & Catton 1979b: 244). Αυτή η προσέγγιση, που είχε ως αποτέλεσμα να αγνοηθούν από την κοινωνιολογική έρευνα αρκετές πύλες της Περιβαλλοντικής Κοινωνιολογίας εργασιές, παρατίθεται *en passant*, αφενός, ως «πρώιμη ανάγκη να διαχωριστεί το “περιβάλλον” από την “κληρονομικότητα” ως πηγές διαφοροποίησης στα μοτίβα ανθρώπινης συμπεριφοράς» και, αφετέρου,

ως αναγκαίου όρου, προκειμένου να προοδεύσει «περαιτέρω εννοιολογικά» η Κοινωνιολογία, «να διαχωριστούν τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα από τα φυσικά και τα βιολογικά», ως αντίδραση δηλαδή τόσο στον «γεωγραφικό ντετερμινισμό»⁵ όσο και στον «βιολογισμό»⁶ (ό.π.: 245).

Στο ξεκίνημά της η Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία αποσκοπούσε στην αλλαγή κατεύθυνσης της κοινωνιολογικής έρευνας: στόχος της ήταν μια Κοινωνιολογία που «θα αναγνώριζε τον ρόλο των φυσιοβιολογικών παραγόντων στη διαμόρφωση κοινωνικών δομών και συμπεριφορών, που θα λάμβανε υπόψη της τις επιδράσεις της κοινωνικής οργάνωσης και της κοινωνικής αλλαγής στο φυσικό περιβάλλον» (Buttel 1987: 466). Αυτός ο στόχος περιγράφεται ξεκάθαρα στο πρώτο άρθρο των Catton και Dunlap (Catton & Dunlap 1978), όπου επισημαίνεται ότι «οι ποικίλες ανταγωνιστικές θεωρητικές οπτικές στη σύγχρονη Κοινωνιολογία [...] τείνουν να υπερτονίζουν τις μεταξύ τους διαφορές», αλλά «αντί να είναι *παραδείγματα*⁷ αφ' εαυτών» κατ' ουσία αποτελούν υποδεέστερες διαβαθμίσεις ενός μεγαλύτερου «παραδείγματος»: «υποστηρίζουμε ότι η φαινομενική διαφοροποίησή τους δεν είναι τόσο σημαντική όσο ο ουσιαστικός ανθρωποκεντρισμός που βρίσκεται πίσω από όλες τους» (ό.π.: 42). Γι' αυτόν τον λόγο εντάσσουν όλες τις προηγούμενες θεωρίες σε αυτό που ονομάζουν «Παράδειγμα της Ανθρώπινης Εξαιρεσιμότητας» (Human Exemptionalism Paradigm-HEP). Και η αντίθεση της Περιβαλλοντικής Κοινωνιολογίας στο HEP εστιάζεται ακριβώς σε αυτή την έννοια της «εξαιρεσιμότητας»: η κριτική δεν εστιάζεται στο γεγονός ότι «οι περιβαλλοντικοί κοινωνιολόγοι αρνούνται πως ο Homo Sapiens είναι ένα “εξαιρετικό” [exceprional] είδος, αλλά στο γεγονός ότι τα μοναδικά χαρακτηριστικά του είδους μας (η κουλτούρα, η τεχνολογία, η γλώσσα, η περίτεχνη κοινωνική οργάνωση) με κάποιο τρόπο *εξαιρούν* [exempt] τους ανθρώπους από τις οικολογικές αρχές, από τις περιβαλλοντικές επιρροές και από τα οικολογικά όρια» (Dunlap & Catton 1979b: 250).

Το HEP θεωρείται ότι αποτελεί τη μεταφορά σε ακαδημαϊκό επίπεδο της «κυρίαρχης δυτικής κοσμοθεώρησης» (Dominant Western

Worldview-DWW), του συνόλου δηλαδή των αξιών και των ιδεολογιών που κατηύθυναν την ανάπτυξη του δυτικού κόσμου τα τελευταία 500 χρόνια (Buttel 1987: 469). Η συνειδητοποίηση όμως των παγκόσμιων και πιεστικών περιβαλλοντικών ζητημάτων κατά τη δεκαετία του '70 έφερε στην επιφάνεια ένα πρόβλημα που είχε αγνοηθεί στο παρελθόν: «οι ανθρώπινες κοινωνίες αναγκαστικά εκμεταλλεύονται τα περιβάλλοντα οικοσυστήματα για να επιβιώσουν, όμως οι κοινωνίες που αναπτύσσονται μέχρι το σημείο να υπερεκμεταλλεύονται το οικοσύστημα μπορούν να καταστρέψουν τις βάσεις της ίδιας τους της επιβίωσης» (ό.π.). Αυτή η συνειδητοποίηση προκρίνει ένα εναλλακτικό κοινωνικό «παράδειγμα», το «Νέο Περιβαλλοντικό Παράδειγμα» (New Environmental Paradigm-NEP), οι παραδοχές του οποίου τονίζουν την εξάρτηση της ανθρώπινης κοινωνίας από τα οικοσυστήματα. Σύμφωνα με τους Catton και Dunlap (1978: 45), οι βασικές παραδοχές του NEP είναι:

1. Το ανθρώπινο είδος δεν είναι παρά ένα είδος ανάμεσα σε πολλά τα οποία αλληλοεμπλέκονται στις βιοτικές κοινότητες οι οποίες διαμορφώνουν την κοινωνική μας ζωή.
2. Περίπλοκοι δεσμοί αιτίας-αποτελέσματος καθώς και ανάδρασης στο πλέγμα της φύσης προκαλούν πολλές μη ηθελημένες συνέπειες εξαιτίας σκόπιμων ανθρώπινων δράσεων.
3. Ο κόσμος είναι πεπερασμένος, έτσι υπάρχουν ισχυρά φυσικά και βιολογικά όρια που περιορίζουν την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική πρόοδο και άλλα κοινωνικά φαινόμενα.

Οι διαφορές μεταξύ HEP και NEP παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 (Catton & Dunlap 1980: 34, παρατίθεται στο Buttel 1987: 470)

Υπό το πρίσμα του Νέου Περιβαλλοντικού Παραδείγματος, η Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία των Dunlap και Catton (1979b: 251-252) καλείται πλέον να μελετήσει τις «αλληλεπιδράσεις μεταξύ περιβάλλοντος και κοινωνίας». Το αναλυτικό πλαίσιο που προτείνεται για αυτή τη μελέτη είναι εκείνο του «οικολογικού συμπλέγματος»

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Σύγκριση των βασικών παραδοχών της κυρίαρχης δυτικής κοσμοθεωρίας, του Παραδείγματος της Ανθρώπινης Εξαισιμότητας και του προτεινόμενου Νέου Περιβαλλοντικού Παραδείγματος

	Κυρίαρχη δυτική κοσμοθεωρία (DWW)	HEP ₁	HEP ₂	HEP ₃	HEP ₄	NEP ₁	NEP ₂	NEP ₃	NEP ₄
Παραδοχές για τη φύση των ανθρώπων	DWW ₁ Οι άνθρωποι είναι ουσιαστικά διαφορετικοί από όλα τα άλλα πλάσματα του πλανήτη, επί των οποίων κυριαρχούν.	HEP ₁ Οι άνθρωποι είναι ουσιαστικά διαφορετικοί από όλα τα άλλα πλάσματα του πλανήτη, επί των οποίων κυριαρχούν.	HEP ₂ Οι άνθρωποι είναι κύριοι του πεπορμένου τους. Μπορούν να επλέξουν τους στόχους τους και να μάθουν να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο.	HEP ₃ Ο κόσμος είναι τεράστιος, συνεπώς παρέχει άπειρες ενκαιρίες στους ανθρώπους.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	NEP ₁ Αν και οι άνθρωποι έχουν εξαιρετικά χαρακτηριστικά (κοιλούρα, τεχνολογία κτλ.) φαίνεται ένα από τα πολλά είδη που συμμετέχουν αλληλένδετα στο παγκόσμιο οικοσύστημα.	NEP ₂ Κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες (συμπεριλαμβανομένης της τεχνολογίας) είναι οι κύριοι καθοριστικοί παράγοντες των ανθρώπινων πραγμάτων.	NEP ₃ Τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα αποτελούν το κείριο πλαίσιο των ανθρώπινων πραγμάτων. Το βιοφυσικό περιβάλλον είναι εν πολλοίς μη σχετικό.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.
Παραδοχές για την κοινωνική απύτητα	DWW ₂ Οι άνθρωποι είναι κύριοι του πεπορμένου τους. Μπορούν να επλέξουν τους στόχους τους και να μάθουν να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο.	HEP ₂ Οι άνθρωποι είναι κύριοι του πεπορμένου τους. Μπορούν να επλέξουν τους στόχους τους και να μάθουν να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο.	HEP ₃ Ο κόσμος είναι τεράστιος, συνεπώς παρέχει άπειρες ενκαιρίες στους ανθρώπους.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	NEP ₂ Κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες (συμπεριλαμβανομένης της τεχνολογίας) είναι οι κύριοι καθοριστικοί παράγοντες των ανθρώπινων πραγμάτων.	NEP ₂ Κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες (συμπεριλαμβανομένης της τεχνολογίας) είναι οι κύριοι καθοριστικοί παράγοντες των ανθρώπινων πραγμάτων.	NEP ₃ Τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα αποτελούν το κείριο πλαίσιο των ανθρώπινων πραγμάτων. Το βιοφυσικό περιβάλλον είναι εν πολλοίς μη σχετικό.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	
Παραδοχές για το πλαίσιο της ανθρώπινης κοινωνίας	DWW ₃ Ο κόσμος είναι τεράστιος, συνεπώς παρέχει άπειρες ενκαιρίες στους ανθρώπους.	HEP ₃ Ο κόσμος είναι τεράστιος, συνεπώς παρέχει άπειρες ενκαιρίες στους ανθρώπους.	HEP ₃ Ο κόσμος είναι τεράστιος, συνεπώς παρέχει άπειρες ενκαιρίες στους ανθρώπους.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	NEP ₃ Τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα αποτελούν το κείριο πλαίσιο των ανθρώπινων πραγμάτων. Το βιοφυσικό περιβάλλον είναι εν πολλοίς μη σχετικό.	NEP ₃ Τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα αποτελούν το κείριο πλαίσιο των ανθρώπινων πραγμάτων. Το βιοφυσικό περιβάλλον είναι εν πολλοίς μη σχετικό.	NEP ₃ Τα κοινωνικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα αποτελούν το κείριο πλαίσιο των ανθρώπινων πραγμάτων. Το βιοφυσικό περιβάλλον είναι εν πολλοίς μη σχετικό.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	
Παραδοχές για τους περιορισμούς της ανθρώπινης κοινωνίας	DWW ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	HEP ₄ Η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία προόδου. Για κάθε πρόβλημα υπάρχει και μια λύση, και έτσι η πρόδος δεν σταματά ποτέ.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	NEP ₄ Αν και η εφευρετικότητα των ανθρώπων και οι δυνάμεις που προέρχονται από αυτή μπορεί να δείχνουν, για λίγο, ότι επεκτείνονται ορια της φέρουσας ικανότητας, οι οικολογικοί νόμοι δεν μπορούν να αταρροβθούν.	

(ecological complex) – κατ' αναλογία της βιολογικής έννοιας του «οικοσυστήματος»: η δικτυακή αλληλεξάρτηση μεταξύ του (ανθρώπινου) Πληθυσμού, της (κοινωνικής) Οργάνωσης⁸, του (φυσικού) Περιβάλλοντος και της Τεχνολογίας (Population, Organization, Environment, Technology-POET)⁹. Έτσι στόχος της Περιβαλλοντικής Κοινωνιολογίας είναι να απαντήσει σε δύο ερωτήσεις:

- «(α) Πώς οι αλληλένδετες διακυμάνσεις στον πληθυσμό, στην τεχνολογία, στην κουλτούρα, στα κοινωνικά συστήματα και στα συστήματα προσωπικότητας επηρεάζουν το φυσικό περιβάλλον;
- (β) Πώς οι προκύπτουσες αλλαγές (και άλλες διακυμάνσεις) στο φυσικό περιβάλλον τροποποιούν τον πληθυσμό, την τεχνολογία, την κουλτούρα, τα κοινωνικά συστήματα και τα συστήματα προσωπικότητας, ή οποιαδήποτε από τις μεταξύ τους συσχετίσεις;» (ό.π.: 252).

Επιπλέον, οι Dunlap και Van Liere 1978 υποστήριξαν ότι, στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, ομάδες του πληθυσμού άρχισαν ήδη να ασπάζονται αυτό το νέο παράδειγμα. Έτσι πρότειναν μία κλίμακα Liekert¹⁰ δώδεκα ερωτήσεων, η οποία μετρούσε τον βαθμό κατά τον οποίον οι ερωτώμενοι ενστερνίζονταν το NEP (Πίνακας 2). Η κλίμακα NEP χρησιμοποιήθηκε για πάνω από είκοσι χρόνια σε δεκάδες έρευνες για να μετρήσει «περιβαλλοντικές στάσεις, πιστεύω, αξίες και κοσμοθεωρήσεις»: μία σημαντική κριτική που ασκήθηκε εναντίον της –αν και δεν τεκμηριώθηκε με απόλυτη βεβαιότητα– υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη κλίμακα δεν μετράει απλώς την «αποδοχή του NEP» αλλά (τουλάχιστον) τρεις ανεξάρτητες διαστάσεις: την «ισορροπία της φύσης», «τα όρια στην ανάπτυξη» και την «ανθρώπινη κυριαρχία στη φύση» (Dunlap κ.ά. 2000: 428-431). Αυτό είναι ένα πρόβλημα που αναγνώρισαν μετά από χρόνια και οι ίδιοι οι σχεδιαστές της κλίμακας και το απέδωσαν, τουλάχιστον εν μέρει, στην επιλογή των προτάσεων: συγκεκριμένα μόνο 4 από τις 12 προτάσεις μετρούσαν συμπεριφορές αντίθετες προς το NEP, «και όλες εστιάζονταν στον

ανθρωποκεντρισμό ή στην άποψη ότι η φύση υπάρχει κυρίως για τους ανθρώπους και δεν έχει εγγενή αξία η ίδια»¹¹ (ό.π.: 431).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Προτάσεις¹² μέτρησης της αποδοχής του NEP
(Dunlap & Van Liere 1978)

1. Πλησιάζουμε το όριο του αριθμού των ανθρώπων που μπορεί να υποστηρίξει η Γη.
2. Η ισορροπία της φύσης είναι πολύ ευαίσθητη και αναστατώνεται εύκολα.
3. Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να τροποποιούν το φυσικό περιβάλλον.
4. Η ανθρωπότητα δημιουργήθηκε για να κυβερνά την υπόλοιπη φύση.
5. Όταν οι άνθρωποι επεμβαίνουν στη φύση αυτό συνήθως έχει καταστροφικές συνέπειες.
6. Τα φυτά και τα ζώα υπάρχουν κυρίως για να χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους.
7. Για να διατηρήσουμε μια υγιή οικονομία πρέπει να αναπτύξουμε μια οικονομία «σταθερής κατάστασης» όπου η βιομηχανική ανάπτυξη θα ελέγχεται.
8. Οι άνθρωποι πρέπει να ζουν σε αρμονία με τη φύση για να επιβιώσουν.
9. Η Γη είναι σαν ένα διαστημόπλοιο με περιορισμένους πόρους και συγκεκριμένο χώρο.
10. Οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να προσαρμόζονται στο φυσικό περιβάλλον, γιατί μπορούν να το διαμορφώνουν ώστε να ταιριάζει στις ανάγκες τους.
11. Υπάρχουν όρια στην ανάπτυξη πέρα από τα οποία η βιομηχανοποιημένη κοινωνία μας δεν μπορεί να επεκταθεί.
12. Η ανθρωπότητα κακοποιεί έντονα το περιβάλλον.

Αυτό το πρόβλημα κατεύθυνσης της αρχικής κλίμακας NEP καθώς και η «ξεπερασμένη» γλώσσα αρκετών ερωτήσεων¹³ οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας νέας κλίμακας, η οποία θα μετρούσε το «Νέο Οικολογικό Παράδειγμα» (New Ecological Paradigm-NEP) (Dunlap, Van Liere, Mertig & Jones 2000)¹⁴, και η οποία παρατίθεται στον Πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Προτάσεις¹⁵ μέτρησης της αποδοχής του Νέου *Οικολογικού*
Παραδείγματος (Dunlap κ.ά. 2000: 433)

1. Πλησιάζουμε το όριο του αριθμού των ανθρώπων που μπορεί να υποστηρίξει η Γη.
2. Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να τροποποιούν το φυσικό περιβάλλον.
3. Όταν οι άνθρωποι επεμβαίνουν στη φύση αυτό συνήθως έχει καταστροφικές συνέπειες.
4. Η ανθρώπινη επινοητικότητα θα εξασφαλίσει ότι ΔΕΝ θα καταστήσουμε τη Γη ακατάλληλη για τη διαβίωσή μας.
5. Οι άνθρωποι κακοποιούν έντονα το περιβάλλον.
6. Η Γη έχει άφθονους φυσικούς πόρους, αρκεί να μάθουμε να τους χρησιμοποιούμε.
7. Τα φυτά και τα ζώα έχουν εξίσου δικαίωμα στην ύπαρξη με τους ανθρώπους.
8. Η ισορροπία της φύσης είναι αρκετά ισχυρή ώστε να αντεπεξέρχεται στις πιέσεις που της ασκούν τα σύγχρονα βιομηχανικά κράτη.
9. Παρά τις ειδικές μας ικανότητες, οι άνθρωποι υπόκεινται ακόμα στους νόμους της φύσης.
10. Η αποκαλούμενη «οικολογική κρίση» που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα έχει κατά πολύ μεγαλοποιηθεί.
11. Η Γη είναι σαν ένα διαστημόπλοιο με πολύ περιορισμένους πόρους και συγκεκριμένο χώρο.
12. Οι άνθρωποι είναι προορισμένοι να κυβερνούν την υπόλοιπη φύση.
13. Η ισορροπία της φύσης είναι πολύ ευαίσθητη και αναστατώνεται εύκολα.
14. Οι άνθρωποι σταδιακά θα μάθουν αρκετά για το πώς λειτουργεί η φύση ώστε να είναι ικανοί να την ελέγξουν.
15. Αν τα πράγματα συνεχίσουν την παρούσα πορεία τους, σύντομα θα βιώσουμε μια μεγάλη οικολογική καταστροφή.

Η προσέγγιση των Dunlap και Catton ήταν μια προκλητική πρόταση, καθώς έδινε την εντύπωση ότι θεωρούσε ακατάλληλη όλη την προηγούμενη κοινωνιολογική θεωρία ως προς την ανάλυση των περιβαλλοντικών ζητημάτων: αυτό ήταν ουσιαστικά και το βασικό σημείο της πρώτης κριτικής που ασκήθηκε στο έργο τους (Buttel 1978). Σε πρό-

σφατο άρθρο του ο Dunlap (2002b: 19), αναγνωρίζοντας τη σύγχυση που προκάλεσε αυτή η αόριστη αρχική αναφορά τους, ξεκαθάρισε ότι «δεν υποστηρίξαμε πως οι υπάρχουσες θεωρητικές οπτικές δεν ήταν πλέον σχετικές γενικά, ούτε καν ότι ήταν άσχετες ως προς την ανάλυση των περιβαλλοντικών θεμάτων [...]. Μάλλον προσπαθήσαμε να τονίσουμε ότι εκτός και αν η επιστήμη μας [η Κοινωνιολογία] δεν κατάφερε να βγάλει τις παρωπίδες του ΗΕΡ, τότε φοβόμασταν πως τα περιβαλλοντικά θέματα δεν θα λαμβάνονταν σοβαρά υπόψη από τους κοινωνιολόγους».

Ο στόχος λοιπόν του ΝΕΡ «δεν ήταν να αντικαταστήσει τις υπάρχουσες θεωρητικές οπτικές [...] αλλά να προκαλέσει την ανάπτυξη περισσότερο οικολογικά ευαίσθητων ή πιο πράσινων εκδοχών τους» (Dunlap 2002a: 343)¹⁶. Στον βαθμό που ήταν μια έκκληση-κραυγή προς την Κοινωνιολογία της εποχής να «μην-ξεχνά-το-περιβάλλον», το Νέο *Οικολογικό* Παράδειγμα ήταν πράγματι πολύ επιτυχές¹⁷, όπως ελπίζουμε να φανεί στις επόμενες ενότητες που πραγματεύονται τη συμβολή των κλασικών της Κοινωνιολογίας, μέσα από τα έργα και την ερμηνεία των μαθητών τους, στο περιβαλλοντικό πρόβλημα.

Ο Durkheim και η Περιβαλλοντική Κοινωνιολογία

Αν χρειαζόταν να επιλέξουμε τον «χειρότερο» θεωρητικό της Κοινωνιολογίας αναφορικά με τη σχέση μεταξύ ανθρώπου και κοινωνίας, ο κλήρος θα έπεφτε στον Émile Durkheim (1858-1917). Ήδη στα γενέθλια άρθρα της Περιβαλλοντικής Κοινωνιολογίας δηλώνεται ότι οι «περιβαλλοντικοί κοινωνιολόγοι αποστασιοποιούνται από την παραδοσιακή κοινωνιολογική επιμονή ότι τα κοινωνικά δεδομένα μπορούν να εξηγηθούν μόνο από άλλα κοινωνικά δεδομένα» (Dunlap & Catton 1979b: 244), δηλαδή από το αξίωμα του Durkheim το οποίο, σύμφωνα με τους οπαδούς αυτής της «νέας ανθρώπινης οικολογίας», «οδήγησε σε λάθος δρόμο την Κοινωνιολογία» (Buttel 1987: 468).

Οι λόγοι για τους οποίους η Κοινωνιολογία «οδηγήθηκε σε λάθος